

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Voormalige porseleinwinkel Vanhoecke in Gent

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Voormalige porseleinwinkel Vanhoecke, Gent, Brusselsepoortstraat 61 –
monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/44021/127.1

Daan Declercq

7/02/2018

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.2.1.	Historische context	4
1.2.2.	De voormalige porseleinwinkel	5
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	9
1.3.1.	Algemeen	9
1.3.2.	Voorgevel.....	9
1.3.3.	Zij- en achtergevels:	12
1.3.4.	Interieur	12
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	13
2.	Evaluerend gedeelte	13
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	13
2.1.1.	De voormalige porseleinwinkel binnen het oeuvre van Helman:	13
2.1.2.	De voormalige porseleinwinkel binnen de historische context - De evolutie van het stedelijke commerciële landschap en de typologie van de winkelpui	15
2.1.3.	Erfgoedwaarden	16
2.2.	Motivering van het type bescherming	17
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	17
2.4.	Juridische toestand	18
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	18
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	18
3.	Beheersvisie	18
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	18
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	19
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	19
4.	Bronnen	20
4.1.1.	Kadasterarchief Oost-Vlaanderen	20
4.1.2.	Stadsarchief Gent.....	20
4.1.3.	Universiteitsarchief Gent	20
4.2.	Mondelinge en schriftelijke bronnen	20
4.3.	Privaat archief eigenaar	20
4.4.	Literatuur	20
4.5.	Internetbronnen	21
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	22
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	22
5.2.	Fotobijlage	22
5.3.	Documentatie	22

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

Dit beschermingsdossier werd opgemaakt naar aanleiding van een ad hoc-beschermingsaanvraag uit 2014. Het dossier past in een reeks recente beschermingen van waardevolle tegelensembles van *Maison Helman Céramiques d'Art*, zoals de volledig met tegels beklede Danszaal Bristol in Gent (Ledeberg) (M.B. 22.09.2017) en de Directeurswoning Dopchie in Ronse met betegelde wintertuin (dossier in advies).

De voormalige porseleinwinkel Vanhoecke is gelegen in de Brusselsepoortstraat 61 in Gent en werd vernoemd naar de laatste uitbater die het pand zijn huidig uitzicht bezorgde aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Samen met de drie aanpalende woningen ten zuiden springt het pand opvallend uit ten opzicht van de rooilijn, en vormen hiermee samen de laatste getuigen van de historische rooilijn. Verder ten zuiden sluit de historische huizenrij aan bij de site van de voormalige ruiterskazerne ("Alphonse de Hollainkazerne"). Ten noorden bevindt zich een dieper gelegen appartementsgebouw.

In het pand bevinden zich cultuurgoederen die integrerend deel uit maken van het beschermde monument. Het betreft 11 tegel(fragmenten) die deel uitmaken van het tegelensemble en preventief werden gedemonteerd tijdens een renovatie in 2008. Voor de verdere bespreking en motivering van deze cultuurgoederen wordt verwezen naar de bijlage van het ministerieel besluit.

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. Historische context

De voormalige porseleinwinkel is gesitueerd op een **historisch knooppunt van wegen, waterlopen en stadsgrenzen**. Het pand is gelegen nabij de samenkomst van twee belangrijke historische invalswegen naar het stadscentrum, namelijk de Sint-Lievenspoortstraat en de Brusselsepoortstraat. Beide wegen komen samen aan het kruispunt 't Zand en leiden via het verlengde van de Brusselsepoortstraat (verderop Lange Violettestraat) naar het historische stadscentrum.

Waar de Brusselsepoortstraat overgaat in de Lange Violettestraat bevond zich in de middeleeuwen de **Vijfwindgatenpoort**, een stadspoort uit 1325 met bijhorende sluizen en gelijknamige brug als verdediging van de uitvalsweg naar Brussel. Het bouwwerk overbrugde het "**Klein Scheldeken**", een verdedigingsgracht die de Oude Schelde met de Nederschelde verbond, respectievelijk ten westen en ten oosten van de brug gesitueerd. Door het graven van de zuidelijker gelegen Rietgracht tussen 1378 en 1384 en de bouw van de Sint-Lievenspoort en de Keizerpoort (ook Brusselsepoort genaamd) in 1409 verloren het Klein Scheldeken en de Vijfwindgatenpoort relatief snel hun militaire betekenis. Sindsdien bevindt het kruispunt 't Zand, waaraan de voormalige porseleinwinkel is gelegen, zich binnen de stadsgrenzen.¹ De Vijfwindgatenpoort werd in 1540 afgebroken terwijl de brug met sluizen behouden bleef. Het Klein Scheldeken raakte steeds verder in onbruik en zou langzaam maar zeker dichtslibben tot een open riool, hetgeen het geval bleef tot in de 19de eeuw. Op historische foto's zijn de gracht en brug nog te zien (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 3). Circa 1936 werd het westelijk gedeelte van het Klein Scheldeken gedempt, tot aan de Vijfwindgatenbrug. Omwille van disputen tussen het stadsbestuur en de nabijgelegen kazerne, gevolgd door de onderbreking van de Tweede

¹ LABYN M. 1987: Uit de geschiedenis van Gentse bruggen (vervolg), in: COLLUMBIEN H. (ed.) *Ghendtsche Tydinghen*, jrg. 16, vol. 4, pp. 210-219.

Wereldoorlog, zou het nog tot 1939-1940 duren vooraleer ook het oostelijk deel van het Klein Scheldeken werd gedempt.²

Het **kruispunt 't Zand** -en bij uitbreiding ook de locatie van de voormalige porseleinwinkel- kent reeds een zeer lange bewoning en bebouwing. Oude kaarten en afbeeldingen tonen het belang aan van het kruispunt (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 2 en 4). Het belang van dit knooppunt werd nog versterkt door de nabijgelegen **Alphonse de Hollainkazerne**, ondergebracht in het voormalige Sint-Machariuspesthuis (°1582) dat sinds de 18de eeuw dienst deed als ruiterskazerne (later artilleriekazerne).³

Gezien de strategische ligging aan belangrijke invalswegen en de nabijheid van het kruispunt 't Zand met de kazerne (en voorheen de waterweg Klein Scheldeken) bezat deze locatie steeds een belangrijk **commercieel potentieel**. Vanaf het midden van de 19de eeuw zou het economische belang van deze invalswegen nog toenemen. Vanaf dan zou de (detail)handel zich steeds meer gaan concentreren in specifieke winkelstraten en markten of langs grote verbindingssassen en invalswegen.⁴ In het stadsarchief zijn dan ook talloze bouwaanvragen terug te vinden uit de tweede helft van de 19de eeuw voor het plaatsen of vernieuwen van winkelpuien aan de Brusselsepoortstraat. Het historisch onderzoek heeft aangetoond dat de voormalige porseleinwinkel en de meerderheid van de aanpalende panden een commerciële functie heeft gehad. Op historische postkaarten en foto's van de omgeving zijn deze vele winkels weergegeven (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 4, 7 en 8).

1.2.2. De voormalige porseleinwinkel

Zoals reeds werd aangegeven, kende het gedeelte van de Brusselsepoortstraat tussen het Klein Scheldeken en het kruispunt 't Zand reeds in de middeleeuwen een dichte bebouwing. De nog bewaarde huizenrij waartoe de voormalige porseleinwinkel behoort, heeft dan ook een **oude bouwhistorische kern**. Zo werden bijvoorbeeld de twee aanpalende panden ten zuiden van de voormalige porseleinwinkel heropgebouwd in 1784, vermoedelijk met behoud van oudere elementen. Ook de voormalige porseleinwinkel bezit een pre-19de-eeuwse kern. De talrijke bouwsporen die tijdens de verbouwing van het pand in 2008 aan het licht kwamen bevestigen dit (cf. infra) (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 14 tot 19). Voor de voormalige porseleinwinkel dateren de **oudste betrouwbare archivalische bronnen** echter pas van de vroege 19de eeuw. In 1802 diende **Judocus Verstraeten** een bouwaanvraag in voor "*une maison dite Keyserstraete⁵ a laquelle il desire faire construire dans la façade de la dite maison deux fenêtres égales à celles déjà existantes*".⁶ De bouwaanvraag bevat helaas geen plan waardoor het toenmalige uitzicht van het pand niet gekend is. Circa 1830 wordt in het kadasterarchief eveneens een zekere Verstraeten vermeld als eigenaar van het pand, hetgeen het vermoeden bevestigt dat de

² VAN AERDE R. 1984: De Vijfwindgaten Story, in: COLLUMBIEN H. (ed.) *Ghendtsche Tydinghen*, jrg. 13, vol. 4, pp. 251-261.

VAN WESEMAEL M. s.d.: *Neen, de Oude Schelde is niet altijd oud geweest*, s.l., p. 212.

³ De kazerne werd in de jaren 1990 grotendeels gesloopt en omgevormd tot sociaal huisvestingsproject. Alleen het noordwestelijke gebouw uit 1784, aansluitend bij de uitspringende huizenrij waartoe de voormalige porseleinwinkel Vanhoecke behoort, bleef behouden.

(Bron: S.N. 2000: Circuit 5 Overschelde, Sint-Pieters-Aalst en Sint-Pieters-Aaigem, in: BAILLEUL B. (et. al.), *De stelling voorbij. 25 jaar monumentenzorg in Gent*, Gent, p. 17).

⁴ ROGIEST T. 2016: 1830-1914. De winkelpui als venster op een wereld in verandering, in: EVERAERT G., MEGANCK L. & POULAIN N. (eds.), *Verleidelijke vitrines: 700 jaar winkelpuien in Gent*, Gent, p. 113-162.

⁵ De "Keizerstraat" is een oude benaming van de "Brusselschestraat", heden "Brusselsepoortstraat".

⁶ Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen particuliere woningen, G12, 1802//245.

bouwaanvraag uit 1802 betrekking heeft op het pand waar later de porseleinwinkel zou worden gevestigd.⁷ Het primitief kadasterplan van datzelfde jaar geeft een duidelijk beeld van de woning en haar toenmalige bouwkundige context (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 5).⁸ We zien een huizenrij van zes panden, ingesloten door enerzijds het Klein Scheldeken en de Vijfwindgatenbrug ten noorden en anderzijds de kazerne ten zuiden. Halverwege de huizenrij, vanaf de porseleinwinkel, buigt de rooilijn af naar het zuidoosten (richting kazerne) waardoor een pleinvormige verbreding ontstaat ('t Zand). We herkennen reeds het huidige **volume van de porseleinwinkel**, weliswaar met een smalle achterbouw en een bijgebouw achterin het perceel. De omheiningsmuren van de huidige achtertuin bewaren nog steeds bouwsporen van deze (inmiddels gesloopte) bijgebouwen. Behoudens de omschrijving in het kadaster als "huis" is er niets geweten over de toenmalige functie van het pand, noch over de uiterlijke kenmerken.

Reeds in **1864** werd in dit pand een "*porcelein-magazijn*" opgericht door een zekere **Broekaert-Maes**. De term "porseleinwinkel" wordt in contemporaine handelsgidsen gebruikt als een overkoepelende term voor winkels die, behalve porseleinproducten ook "*kristaal* (kristal), *geleier* (faïence) en *steen- en glaswerk*" verkochten.⁹ Hoewel de koopwaar dus ruimer was, wordt ook in dit dossier de overkoepelende term "porseleinwinkel" gehanteerd.

Vanaf **1873** werd de zaak uitgebaat door **Joseph Debièvre-Maes**.¹⁰ Vermoedelijk gaat het niet echt om een nieuwe uitbater, maar is mevrouw Maes hertrouwd met dhr. Debièvre, mogelijk na overlijden van dhr. Broekaert. Het is dhr. Debièvre die in **1885** een bouwaanvraag zou indienen "*om den bestaande trubun*¹¹ *van zijn huis Brusselschestraat N°7 te mogen vervangen door eene nieuwe trubun*".¹² De **nieuwe winkelpui** beslaat de volledige gevelbreedte op de gelijkvloerse verdieping en is bovenaan afgewerkt met een uitkragende geprofileerde kroonlijst. De toegangsdeur werd hierbij verplaatst van de linkse naar de centrale travee. Het winkelraam met kleine roedeverdelingen ("tribune") werd vervangen door grotere glaspartijen, zoals gebruikelijk was vanaf de tweede helft van de 19de eeuw. Dit was het gevolg van de technische vooruitgang in de glasproductie en de mogelijkheid tot het maken van steeds grotere overspanningen door gebruik van stalen liggers (cf. infra).¹³ Deze ingrepen zijn tevens bouwhistorisch gedocumenteerd. Tijdens de verbouwingswerken van 2008 werd de stalen ligger van de winkelpui gedocumenteerd (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 16). In de kelder verwijzen de twee keldergaten ter hoogte van de centrale en zuidelijke travee nog naar de vorige toestand, waarbij de toegangsdeur zich in de noordelijke travee bevond. De winkelpui uit 1885 bleef tot op heden bewaard.

De familie Debièvre-Maes zou de zaak in de Brusselschestraat (later Brusselsepoortstraat) tot in 1887 blijven uitbaten. In **1888** nam **Adolphe Vanhoecke** de porseleinwinkel over.¹⁴

⁷ Kadasterarchief Oost-Vlaanderen, Gent, Oorspronkelijke aanwijzende tafel (208), Gent 4, Sectie D, perceelnummer 3466.

⁸ Kadasterarchief Oost-Vlaanderen, Primitief kadasterplan, Gent 4, Sectie D, 13de blad.

⁹ VANDERHAEGHEN E. 1864: *Dubbele wegwyzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaanderen*, Gent, p. 444.

¹⁰ VANDERHAEGHEN E., 1873: *Dubbele wegwyzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaanderen*, Gent, p. 425.

¹¹ Een "tribun(e)" is een winkelraam, doorgaans uitspringend ten opzichte van de gevel. Het is de voorloper van de winkelpui, zoals die alom verspreid zou geraken aan het einde van de 19de eeuw.

¹² Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen particuliere woningen, G12, 1885/B/17.

¹³ ROGIEST T. 2016: 1830-1914. De winkelpui als venster op een wereld in verandering, in: EVERAERT G., MEGANCK L. & POULAIN N. (eds.), *Verleidelijke vitrines: 700 jaar winkelpuien in Gent*, Gent, p. 113-162.

¹⁴ VANDERHAEGHEN E., 1888: *Dubbele wegwyzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaanderen*, Gent, p. 590.

De familie Debièvre-Maes wordt in de daaropvolgende jaren echter nog steeds vermeld als uitbater van een porseleinwinkel, maar dan wel op een nieuwe locatie aan de Brusselsesteenweg nummer 21. Adolphe Vanhoecke heeft de porseleinwinkel zeer lang uitgebaat, minstens tot in 1932, maar mogelijk nog langer.¹⁵ Met een nieuwe eigenaar veranderde ook de koopwaar. De winkel van Vanhoecke wordt namelijk omschreven als "porcelein-magazijn" maar wordt ook opgelijst bij de "quincaillerie-magazijnen". In een "quincaillerieswinkel" of "ijzerkramerij" verkocht men allerlei metalen huisraad, zoals bijvoorbeeld knopen, gespen, horlogekettingen, sleutels, (scheer)messen, scharen, brillen, enz.¹⁶ Een andere gangbare definitie is een winkel voor metalen voorwerpen zoals keukengerei en ander klein gereedschap.¹⁷ Men kan veronderstellen dat het eerder ging om een nevenactiviteit, aangezien er uitsluitend keramische producten worden afgebeeld op de gevelreclame (cf. infra). De overkoepelende term "porseleinwinkel" wordt dus verder gehanteerd in dit document.

Verder zijn de archivalische bronnen bijzonder schaars omtrent deze handelszaak.¹⁸ We kunnen vermoeden dat het A. Vanhoecke economisch voor de wind ging, aangezien hij aan het einde van de belle époque de voorgevel van zijn zaak volledig liet bekleden in decoratief steengoed. De **gevel is opgevat als één groot reclamepaneel** waarbij de aangeboden koopwaar op de gevel wordt afgebeeld. Omgeven door talrijke bloemsoorten is allerhande sier- en gebruiksgoed weergegeven, zoals een porseleinen servies, sierborden, lampetstellen, vazen, schotels, kannen, diverse types glazen, een parapluhouder en een bloemenstaander. De waardevolle en unieke betegeling is grotendeels bewaard gebleven en kan op basis van stilistische kenmerken en de typerende droge lijnteknik worden toegeschreven aan **Maison Helman** uit Brussel. Op basis van het merkteken op de achterzijde van enkele gedemonteerde tegels kon worden achterhaald dat de tegels geproduceerd werden door tegelfabrikant *Utzschneider Jaunez et Cie* uit Jurbise waarmee Helman in de beginjaren van zijn bedrijf samenwerkte. Maison Helman werd opgericht in 1902, maar men startte pas vanaf 1910 met de productie van eigen tegels. In de beginjaren kocht Helman nog blanco tegels in om nadien te decoreren, zoals ook hier het geval was. De betegeling van de voormalige porseleinwinkel kan op basis van deze gegevens gedateerd worden in de belle époque, meer bepaald tussen 1902 en 1914.¹⁹

¹⁵ S.N. 1932: *Wegwijzer der stad Gent met voorgeborchten en der provincie Oost-Vlaanderen*, s.l., p. 438.

¹⁶ S.N. 2017: *Quincaille* [online], <http://www.encyclo.nl/begrip/Quincaille> (geraadpleegd op 12 oktober 2017).

¹⁷ S.N. 2017: *Quincaille* [online], <http://www.linternaute.com/dictionnaire/fr/definition/quincaille/> (geraadpleegd op 12 oktober 2017).

¹⁸ Er is erg weinig geweten over de voormalige porseleinwinkel en haar uitbater. Uit archiefdocumenten blijkt dat A. Vanhoecke circa 1913 ook enkele beluikhuisjes en een magazijn bezat in de nabijgelegen Sint-Lievenspoortstraat, waar hij "vroeger vaat en gleiswerk stapelde". Het ging Vanhoecke voor de wind, want in 1913 kocht hij een "automobiel" (Bron: Stadsarchief Gent, Reeks X, 1944/306/doos 84); Vermoedelijk bevond de ouderlijke thuis van A. Vanhoecke zich enkele huizen verder noordelijk in de straat (Brusselschestraat nr. 3 (later zou dit nr. 5 worden)). Zijn vader, G. Vanhoecke bezat in 1872 kennelijk ook het hoekpand verder zuidelijk in de straat, palend aan de kazerne met toenmalig adres Brusselschestraat nr. 11. Dit hoekpand zou worden opgesplitst in twee winkelpanden (Bron: Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen particuliere woningen, G12, 1872//11980).

¹⁹ Het is niet duidelijk wanneer Helman precies start met het (laten) decoreren van panelen in droge lijnteknik. We weten enkel dat hij start onder eigen naam in 1902 maar zijn eerste producten lijken nog te zijn uitgevoerd in de cloisonnétechniek. In 1906 wordt de fabriek in Sint-Agatha-Berchem opgestart, maar in de beginjaren worden nog blanco tegels aangekocht in Grohn en Jurbise. Het is zeker dat de samenwerking met Grohn rond 1910 stopt, maar minder duidelijk wanneer die met Jurbise stil valt. Er zijn tegelpanelen bekend

Uit onderzoek van gerecupereerde tegels is gebleken dat op de achterzijde van de tegels een nummering is aangebracht in emailverf, zoals gebruikelijk was (Zie fotoregistratie van de fysieke toestand bij het ministerieel besluit, afbeeldingen 34 en 38). Deze nummering is een onmisbare hulp bij het productieproces en bij het plaatsen van de betegeling.²⁰ Het kan bovendien een waardevolle bron zijn om de losgekomen tegels op hun originele locatie terug te plaatsen.

Enkele zeldzame **postkaarten** tonen het uitzicht van de winkel tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 7 en 8). Op een postkaart uit het eerste kwart van de 20ste eeuw zien we de porseleinwinkel in de achtergrond. De gevelbetegeling was op dat moment reeds geplaatst, aangezien de drie medaillons onder de kroonlijst duidelijk zichtbaar zijn. Boven de kroonlijst is een opvallend reclamepaneel geplaatst, net zoals bij het aanpalende winkelpand. Het opschrift is helaas niet leesbaar. De aanpalende bebouwing ten noorden is eveneens zichtbaar op deze postkaart. Nagenoeg alle panden aan deze zijde van de straat hebben een winkelpui. Op een iets jongere postkaart (ingekleurde foto) staat de voormalige porseleinwinkel deels afgebeeld op de voorgrond (links in beeld). De postkaart toont enkele belangrijke details zoals de uitwerking van de winkelpui, het rolluik, de beglaasde deur met drieledig bovenlicht, het schrijnwerk van de bovenvensters en de kroonlijst. Een deel van de tekening op de betegeling kan zelfs worden afgeleid, zoals de planten onder het winkelraam en de medaillons onder de kroonlijst. De toestand op deze postkaart komt in zeer grote mate overeen met de foto's uit de tweede helft van de 20ste eeuw, waarop dezelfde elementen herkenbaar zijn (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 9 en 10).

Het is onduidelijk wanneer de porseleinwinkel Vanhoecke precies werd opgedoekt. In ieder geval gebeurde dit na 1932. Vanaf het midden van de 20ste eeuw was er in de voormalige porseleinwinkel "**Café Radar**" onderbracht. Er werden reclamepanelen aangebracht op de borstwering van de eerste verdieping ("sparta pils" en "café radar"). Tussen twee vensters installeerde men een lichtreclame (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 9). Beide ingrepen hebben aanzienlijke schade aangericht aan de betegeling, met name gebarsten of afgevalen tegels en talrijke boorgaten. Het winkelinterieur werd omgevormd tot een café-interieur. Sinds de omvorming tot café werd het pand opvallend minder goed onderhouden. Een lekkende dakgoot zorgde op termijn voor schade aan de betegeling en verlies van enkele tegels bovenaan de gevel. Het oorspronkelijke schrijnwerk is doorheen de jaren weggerot en de centrale toegangsdeur werd vervangen. De houten kroonlijst werd vervangen door een exemplaar in kunststof.

Wanneer de huidige eigenaar het pand in **2008** aankocht was een **grondige renovatie** dan ook aan de orde. Het dak en de moderne eenlaagse achterbouw werden volledig vernieuwd. De voorgevel en winkelpui werden gestabiliseerd door de plaatsing van een stalen kader aan de binnenzijde. Tijdens de renovatie kwamen heel wat interessante **bouwsporen** aan het licht. Onder andere het baksteenmetselwerk van de buitenmuren en de oude balkenlagen van de eerste verdieping werden vrijgelegd. Deze elementen bleven integraal behouden achter de huidige moderne interieurafwerking.²¹ De foto's van tijdens de verbouwingen tonen aan dat de moerbalken in de voorplaats parallel aan de straat liggen, terwijl deze in de achterplaats haaks hierop liggen. (zie bijlage 5.4. Documentatie,

met in hetzelfde lot tegels met Helman-merkteken, met Jurbise-merkteken en met weggeslepen Jurbise-merkteken. De productie van dergelijke tegelpanelen gaat door tot in de jaren 1920. We kunnen uitgaan van een productie vóór 1914 op basis van de afgebeelde objecten die rond 1900 in catalogi op deze manier zijn afgebeeld. Na 1914-'18 is de stijl van de decors sterk gewijzigd. (Bron: Schriftelijke informatie verkregen van Mario Baeck, tegel-expert, op 26 oktober 2017).

²⁰ BAECK M. 2013: Het tegelpaneel "Oud Gent" van het Brusselse Maison Helman, *Interbellum* 33.1, p. 12.

²¹ Mondelinge informatie verkregen van de huidige eigenaar op 6 september en 7 november 2017.

afbeeldingen 14 tot 17). Dit gegeven doet reeds vermoeden dat er mogelijk meerdere bouwfasen te onderscheiden zijn. Dit wordt ook bevestigd door de aanwezigheid van twee verschillende keldertypes. De kelder aan de straatzijde met een bakstenen korfbooggewelf bleef behouden. De kelder onder de achterplaats werd in 2008 gesupprimeerd omwille van stabiliteitsredenen. Het betrof een kelder met kleinere gewelven, rustend op centrale bakstenen zuiltjes. De nog zichtbare bouwsporen in de achtergevel en op de zolderverdieping tonen duidelijk aan dat het pand op een bepaald moment met ongeveer een halve meter werd opgehoogd. Gezien het baksteentype gebeurde dit vermoedelijk in de 19de of vroege 20ste eeuw. In ieder geval dateert deze ingreep van voor de plaatsing van de gevelbetegeling (te dateren tussen 1902-1914). Er is tenslotte nog één vermeldenswaardig bouwspoor in de noordwestelijke hoek van de kelder aan de straatzijde. In de noordelijke zijgevel bevindt zich hier namelijk een ondiepe nis, die zich eveneens in het gewelf aftekent. De achterwand en bovenzijde van de nis lopen schuin naar boven op. De nis is vermoedelijk een restant van een voormalig keldergat. Mogelijk wijst dit erop dat de noordelijke zijgevel ooit een vrijstaande gevel was. Het naburige perceel is echter met zekerheid reeds bebouwd sinds 1830.²² Het is eveneens mogelijk dat het om een interne verbinding met de bovenliggende ruimte ging, zoals bijvoorbeeld een laadopening. Het betrof in ieder geval geen opening voor een keldertrap, want daarvoor is de nis te klein.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

1.3.1. Algemeen

De voormalige porseleinwinkel maakt deel uit van een huizenrij van vier rijwoningen die uitspringen ten opzichte van de rooilijn. De voorgevel volgt de historische rooilijn en staat daarmee zowel schuin als vooruitspringend ten opzichte van de straat. Het volume telt drie traveeën en twee bouwlagen onder een pannen zadeldak (nok parallel aan de straat). Achteraan bevindt zich een recente eenlaagse aanbouw en een achtertuin met hoge ommuring. Toen de aanpalende panden aan de noordzijde circa 1970 werden gesloopt en een dieper gelegen appartementsgebouw werd opgetrokken, werd de noordelijke zijpuntgevel voor helft vrijstaand.²³

1.3.2. Voorgevel

In de voorgevel bevindt zich ter hoogte van de gelijkvloerse verdieping een gevelbrede winkelpui met centrale toegangsdeur. Op de bovenliggende verdieping zijn er drie identieke rechthoekige vensters. De voorgevel is volledig bekleed met steengoedtegels voorzien van figuratieve decoratie in kleurrijke emailglazuren.

De houten **winkelpui** dateert van 1885 en bestaat uit een centrale, beglaasde (vernieuwde) toegangsdeur boven een hardstenen dorpel met (heden dichtgemaakt) bovenlicht, door afgeronde tussenstijlen gescheiden van de twee flankerende, rechthoekige winkelramen boven dorpels in blauwe hardsteen. Het geheel wordt afgewerkt met een geprofileerde kroonlijst met tandlijst. Bovenaan de winkelramen zijn storende rolluikkasten aangebracht die de raamoppervlakte verkleinen. De oorspronkelijke houten rolluiken zijn niet bewaard. Het **houten schrijnwerk** van de drie vensters op de bovenverdieping werd in 2008 vernieuwd naar bestaand model (T-opdeling). Bovenaan zijn rolluikkasten aangebracht die het bovenlicht verkleinen en de raamindeling verstoren. De vensters werden voorzien van nieuwe slank uitgevoerde dorpels in blauwe hardsteen.

²² Kadasterarchief Oost-Vlaanderen, Primitief kadasterplan, Gent 4, Sectie D, 13de blad.

²³ Dit gebeurde door de firma Daniel Van Hove (Bron: VAN AERDE R. 1984: De Vijfwindgaten Story, in: COLLUMBIEN H. (ed.) *Ghendtsche Tydinghen*, jrg. 13, vol. 4, p. 257-261).

De geprofileerde houten **kroonlijst** werd eveneens in 2008 vernieuwd naar historisch model.

Het **tegelenensemble** werd ontworpen door de befaamde Brusselse tegelproducent *Maison Helman Céramiques d'Art* (cf. infra) en bestaat uit een gevelreclame die de volledige gevel beslaat. De betegeling werd gerealiseerd met vorstbestendige tegels met een basisvorm van 16 x 16 centimeter, ontwikkeld als ongeglazuurde plavuis, hier geglazuurd toegepast als gevelbekleding.²⁴ Op de gevelreclame wordt de zeer diverse koopwaar van de voormalige porseleinwinkel afgebeeld. De veelkleurige decoratieve voorstellingen zijn uitgevoerd in droge lijnteknik tegen een beige achtergrond binnen een oranje omlijsting met accoladevormige afrondingen in de hoeken. Deze omlijsting deelt de betegeling op in verschillende segmenten. Er zijn negen segmenten te onderscheiden, genummerd van A tot I (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 11 en 12).

Segment A betreft de zone boven de bovenvensters en onder de kroonlijst. Dit segment bevat 180 tegels. Er worden drie cirkelvormige medaillons met vrouwenbustes afgebeeld. Het zijn voorstellingen van decoratieve sierborden die de interieurs sierden van voorname belle-epoquewoningen, bijvoorbeeld om op het dressoir te plaatsen of aan de muur te hangen.²⁵ Deze medaillons bevinden zich telkens boven de drie vensters van de eerste verdieping. Elk medaillon heeft dezelfde vormgeving, bestaande uit een parellijst en omringende lijst met bladmotief. De centrale figuur is afgebeeld in kwartprofiel, terwijl de buitenste figuren naar de middelste figuur zijn gericht en dus elk in volledig profiel zijn afgebeeld. De drie jonge vrouwen hebben glanzend zwarte haren met opvallende diademen. De twee buitenste figuren dragen lichtblauwe kledij, de centrale figuur draagt witte kledij en een dubbel parelhalssnoer. De drie medaillons zijn omgeven door bloemen, die doorlopen achter de omlijsting van de medaillons en zo de vrouwen volledig omringen. Centraal zijn de bladeren en bloemen van purperen irissen afgebeeld. Aan beide zijden zijn rozenbottelstruiken afgebeeld. De vrouwenfiguren zijn wellicht bloemenassociaties.

Segmenten B, C, D en E zijn de vier smalle penanten naast en tussen de vensteropeningen op de eerste verdieping. De buitenste segmenten, B en E bestaan elk uit 28 tegels. Ze zijn gedecoreerd met rozenbottelstruiken. De twee segmenten tussen de vensters tellen elk 42 tegels. Elk segment bevat de voorstelling van een slanke siervaas met handvaten, respectievelijk met chrysant en stokroos. De dagkanten van de vensters zijn voorzien van ongedecoreerde beige-gekleurde tegels.

Segment F bevindt zich ter hoogte van de borstwering van de bovenvensters, boven de kroonlijst van de winkelpui. Dit tegelpaneel van 180 tegels is het rijkst gedecoreerd en stelt de koopwaar van de voormalige porseleinwinkel voor. Omgeven door talrijke bloemsoorten zoals rozen, bamboebladeren en waaierpalm wordt allerlei sier- en gebruiksgoed weergegeven. We onderscheiden onder andere een porseleinen eetservies met soepkom, borden, schalen en sauskom, maar ook lampetstellen, vazen, schotels, kannen, diverse types glazen, een koffieservies, een wandelstok- en parapluhouder in faïence, een bloempot en een bloemenstaander met Oost-Indische kers.

Segment G betreft een smalle strook links van de winkelpui afgewerkt met een enkele rij van 18 beige-gekleurde ongedecoreerde tegels.

Segmenten H en I bevinden zich onder de winkelramen, aan weerszijden van de toegangsdeur. Beide tegeltableaus zijn bijna even groot, waarbij het linkse segment (H) met 65 tegels één tegelrij breder is dan het rechtse paneel van 60 tegels. De tegeltableaus zijn identiek qua vormgeving en stellen wilde papaver voor.

²⁴ Sommige tegels zijn kleiner om ze aan te passen aan de maat van de vensteropeningen. In segment H zijn er bijvoorbeeld tegels opgenomen van 16 x 8 centimeter voor de middelste rij en 16 x 13,5 centimeter voor de bovenste rij.

²⁵ Schriftelijke informatie verkregen van Mario Baeck, tegel-expert, op 26 oktober 2017.

Verspreid over enkele segmenten, in het bijzonder segmenten A en F, zijn een aantal tegels preventief gedemonteerd of verloren (zie bijlage 5.4. documentatie, afbeeldingen 11 tot 13). Sommige lacunes werden ingevuld met beige- of beigekleurige tegels of cementmortel, andere kregen geen invulling. De zones waar de betegeling verdwenen is (gedemonteerd of verloren) worden ervaren als storende lacunes die een negatieve invloed hebben op de leesbaarheid van het oorspronkelijke ontwerp.

De tegels die preventief werden gedemonteerd tijdens de renovatie van 2008 bleven bewaard en maken integrerend deel uit van het monument (zie bijlage 2. fotoregistratie van de fysieke toestand bij het ministerieel besluit, foto's 27 - 38). Hierna volgt een beschrijving en lokalisatie binnen het tegelensemble.

- 1° Gedemonteerde tegel, voorzien van decoratie in emailglazuren. De decoratie stelt de onderzijde voor van een witte soepkom met blauw bloemmotief, tegen een donkergrijze achtergrond. Onderaan is een deel van de oranje omlijsting van het tegeltableau zichtbaar. Het betreft vermoedelijk segment F, tegel nummer 163.
- 2° Gedemonteerde tegel, voorzien van decoratie in emailglazuren. De decoratie bestaat uit een ongedecoreerde zone met beige achtergrond, en daarnaast een deel van de oranje omlijsting van het tegeltableau. Het betreft vermoedelijk segment F, tegel nummer 61.
- 3° Gedemonteerde tegel, voorzien van decoratie in emailglazuren. De decoratie stelt de onderzijde voor van een witte sauskom en een donkergroene karaf, tegen een donkergrijze achtergrond. Onderaan is een deel van de oranje omlijsting van het tegeltableau zichtbaar, die bovenaan licht gebogen is. Het betreft vermoedelijk segment F, tegel nummer 172.
- 4° Gedemonteerde tegel, voorzien van decoratie in emailglazuren. De decoratie bestaat uit een ongedecoreerde zone met beige achtergrond, en daarnaast een deel van de oranje omlijsting van het tegeltableau. Het betreft vermoedelijk segment F, tegel nummer 91.
- 5° Gedemonteerde tegel, voorzien van decoratie in emailglazuren. De decoratie bestaat uit de uiteinden van enkele bamboebladeren tegen een donkergrijze achtergrond, en daaronder een deel van de oranje omlijsting van het tegeltableau. Het betreft vermoedelijk segment F, tegel nummer 160.
- 6° Gedemonteerde tegel, voorzien van decoratie in emailglazuren. De decoratie bestaat uit licht- en donkergroene papaverbladeren. Linksonder in de hoek is een deel van de oranje omlijsting van het tegeltableau zichtbaar. Het betreft vermoedelijk segment I, tegel nummer 38.
- 7° Gedemonteerde tegel, voorzien van decoratie in emailglazuren. De decoratie bestaat uit een smalle ongedecoreerde zone met beige achtergrond, en daarboven een deel van de oranje omlijsting van het tegeltableau. Het betreft vermoedelijk segment F, tegel nummer 15 of 16.
- 8° Gedemonteerde tegel, voorzien van decoratie in emailglazuren. De decoratie bestaat uit een lichtgroen papaverblad, een deel van een papaverbloem en een klein deel van de beige- of beigekleurige achtergrond. Het merendeel van de decoratie bestaat uit de oranje omlijsting van het tegeltableau, die onderaan gebogen is. Het betreft vermoedelijk segment I, tegel nummer 37.
- 9° Gedemonteerde tegel, voorzien van decoratie in emailglazuren. De decoratie bestaat uit een ongedecoreerde beige achtergrond en daarnaast een deel van de oranje omlijsting van het tegeltableau. Gezien de vormgeving betreft het vermoedelijk een hoektegel van een segment. Het betreft vermoedelijk segment A, tegel nummer 1; of segment F, tegel nummer 31, 151 of 180; of segment H, tegel nummer 1. De tegel is in twee gebroken en beschadigd aan drie hoeken.
- 10° Gedemonteerd tegelfragment, voorzien van decoratie in emailglazuren. De decoratie bestaat uit een ongedecoreerde zone met beige achtergrond en een deel van de oranje omlijsting van het tegeltableau.

11° Gedemonteerd tegelfragment, voorzien van decoratie in emailglazuren. Er is een uiteinde van een bamboeblad afgebeeld tegen een donkergrijze achtergrond, met daaronder een deel van de oranje omlijsting van het tegeltableau. Het tegelfragment is afkomstig uit segment F.

1.3.3. Zij- en achtergevels:

De gedeeltelijk vrijstaande noordelijke zijpuntgevel bestaat uit bepleisterde baksteen en is voorzien van twee grote recente reclamepanelen.

Tegen de achtergevel werd in 2008 een nieuwe aanbouw gebouwd, ter vervanging van een recente (20ste-eeuwse) achterbouw. De vrijstaande achtergevel hierboven bewaart nog tal van bouwsporen. Het betreft een verankerde onbepleisterde bakstenen gevel met twee vensteropeningen onder rollagen. In 2008 werd één vensteropening verkleind en een andere omgevormd tot vensterdeur. Boven de vensters is een opvallende bouwnaad van de verhoging van deze gevel te zien. De toegevoegde rij gevelankers wijst erop dat hierbij ook het vloerniveau werd gewijzigd. Net boven het dak van de aanbouw zijn de rollagen te zien van twee voormalige muuropeningen van de gelijkvloerse verdieping.

De zeer hoge bakstenen ommuring van de achtertuint bewaart tal van bouwsporen. Er zijn verschillende bouwnaden en sporen van dakranden af te lezen, als ook afzonderlijke elementen zoals een muuranker en een houten latei. Ter hoogte van de gelijkvloerse verdieping is de ommuringen afgedekt met een moderne beplanking.

1.3.4. Interieur

De interieurafwerking van de voormalige porseleinwinkel is helaas niet bewaard en verdween reeds bij de omvorming tot café halverwege de 20ste eeuw. Het pand bewaart wel een waardevolle oudere kern en historische bouwstructuur. De diverse bouwsporen wijzen op de aanwezigheid van een pre-19de-eeuwse kern.

De **kelder met bakstenen korfbooggewelf** situeert zich aan de straatzijde en is haaks daarop ingeplant. Men betreedt de kelder via een keldergat in de huidige gelagzaal, ongeveer halverwege de zuidgevel. Zoals gebruikelijk, zijn in het gewelf alleen de koppen van de bakstenen zichtbaar. Deze zijn zeer onregelmatig van afmeting, gaande van 8,5 x 4 à 11 x 6 centimeter, hetgeen kan wijzen op recuperatie van grotere (oudere?) bakstenen. Aan de straatzijde zijn twee keldergaten, meer bepaald ter hoogte van de centrale en zuidelijke travee van de voorgevel. Deze elementen verwijzen nog naar de oorspronkelijke enkelhuisindeling van het pand, vóór de plaatsing van de winkelpui met centrale toegang in 1885. Ter hoogte van de keldergaten zijn de baksteenformaten 22 à 23 x 12 x 5 à 5,5 centimeter. Dit is baksteenformaat dat eeuwenlang in gebruik bleef, tot in de 19de eeuw. Een exacte datering is hieruit niet af te leiden.²⁶ In de noordwestelijke hoek van de kelder, meer bepaald in de noordelijke zijgevel, bevindt zich een ondiepe nis, die zich eveneens in het gewelf aftekent. De achterwand en bovenzijde van de nis lopen schuin naar boven op. Dit element is vermoedelijk een restant van een voormalig keldergat en kan erop wijzen dat de noordgevel oorspronkelijk een vrijstaande gevel was.

De historische bouwstructuur bestaat uit de **bakstenen structuur en balkenlagen**. Het opgaand metselwerk met talrijke bouwsporen werd reeds behandeld bij de bespreking van de gevels. Binnenin zijn de meeste bouwsporen die aan het licht kwamen tijdens de verbouwing van 2008 opnieuw verscholen achter de huidige interieurafwerking. Op de zolderverdieping zijn echter nog duidelijke bouwnaden te zien van de verhoging van het pand met ongeveer een halve meter (cf. supra). De oorspronkelijke balkenlaag met moeren kinderbalken van de verdieping bleef eveneens behouden. Halverwege de woning lopen

²⁶ Schriftelijke informatie verkregen van Vincent Debonne, expert historische baksteenformaten, op 25 oktober 2017.

twee zware moerbalken parallel aan de straat. De ruimte aan de straatzijde wordt overspannen door één moerbalk, parallel aan de straat. Kinderbalken maken de verbinding met een moerbalk die verwerkt zit in de voorgevel. Aan de achterzijde van de woning lopen twee moerbalken haaks op de straat, waardoor de kinderbalken hier parallel aan de straat lopen.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens meerdere plaatsbezoeken op 6 september en 7 november 2017. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken bevindt het onroerend goed zich in een goede bouwfysische toestand. Het onroerend goed werd grondig gerenoveerd circa 2008. De waardevolle gevelbekleding met decoratieve steengoedtegels heeft dringend nood aan conserverende ingrepen. Op (middel)lange termijn zal een restauratie van de betegeling nodig zijn die zowel reiniging, herstelling, als het invullen van lacunes met passende keramische replica's en de verwijdering van de ongelukkige invullingen zal inhouden.²⁷

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. De voormalige porseleinwinkel binnen het oeuvre van Helman:

Het *Maison Helman Céramiques d'Art* was één van de belangrijkste Belgische keramiek-producenten tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw. Aanvankelijk richtte architect-landmeter Célestin-Joseph Helman (1863-1929) het bedrijf in 1897-1898 op als keramiekdepot en -handel. In 1902 startte hij echter met zijn eigen keramische productie in Schaarbeek. Hier legde Helman zich aanvankelijk toe op het decoreren van tegels die (deels) van elders waren ingekocht. Steengoedtegels voor gevelpanelen kocht Helman aan bij *Utzschneider Jaunez et Cie*, gevestigd in Jurbise (Henegouwen). Voor andere types wandbetegeling werkte hij samen met de Duitse tegelfabriek *A.G. Norddeutsche Steingutfabrik Bremen-Grohn*. Ingevolge de successen op de wereldtentoonstellingen van 1904 in Saint-Louis en 1905 in Luik verhuisde de fabriek in 1906 van Schaarbeek naar Sint-Agatha-Berchem. De nieuwe locatie bij het station van Sint-Agatha-Berchem bood aanzienlijke voordelen voor distributie en transport. Het bedrijf groeide stelselmatig uit waardoor men reeds in 1910 een eigen fabrieksmerk kon deponeren. Na het overlijden van Célestin Helman in 1929 werd het bedrijf voortgezet door zijn weduwe Bertha Helman-Delannoy en zonen Hubert-Jacques en André-Paul. Na een succesvolle periode gedurende de jaren 1930 en 1940 nam de Duitse groep AGROB A.G. uit München in 1955 het bedrijf over. In 1958 sloot de fabriek de deuren om een decennium later te worden ontmanteld en gesloopt.²⁸

Maison Helman stond bekend voor de vervaardiging van hoogwaardige decoratieve tegelpanelen, een toegepaste kunstvorm waarin men zich had gespecialiseerd. Deze panelen werden uitgevoerd "*à la main par des artistes céramistes*" en waren dus handwerk van de hoogste kwaliteit. Helman gebruikte de voor hem typerende droge lijntechniek.

²⁷ BAECK M. 2010: Keramische gevelbekledingen uit de 19e en 20e eeuw: historische en technologische evolutie en de problemen bij restauratie, in: DE CLERCQ H., VERNIMME N. & VANHELLEMONT Y. (eds.): *Omgaan met 20ste-eeuwse architectuur: gevelbekleding*, S.l., p. 46.

²⁸ BAECK M. 2015, Het Maison Helman Céramique, een halve eeuw bedrijfsgeschiedenis, in: *Erfgoed Brussel* 15-16, pp. 63-69.

Hierbij zorgen zwarte contourlijnen voor het omsluiten van de emailkleuren die daardoor een licht reliëf krijgen. Opdrachtgevers hadden de keuze wat betreft de vorm, kleur en uitvoering in faïence voor interieurs of in gres voor buitentoepassingen. Helman leverde ontwerpen in zowel art nouveau, neogotiek, renaissance- als Lodewijk XVI-stijl. Qua iconografie ging de voorkeur, zeker in de art-nouveauperiode, uit naar bloemen en planten met sierlijke ranken of bladeren, al dan niet met een symbolische betekenis. De roos, zonnebloem, orchidee, iris, lelie, papaver, klaproos, lotus en waterlelie waren populair. De vrouw met lange sierlijke loshangende haren was eveneens een populair motief.²⁹ De iconografie van Helman's werk werd in grote mate bepaald door de voorkeuren van de opdrachtgever en de aard van de opdracht. Er is verder weinig bekend over de ontwerper(s) van de tegelpanelen die het Maison Helman realiseerde. Célestin Helman produceerde ook ontwerpen waarvoor hij overigens kon beschikken over tekeningen die voor de *Manufacture de Céramiques Décoratives* in Hasselt waren gemaakt, waaronder enkele van de Brusselse kunstschilder Jacques Madiol.³⁰

De gevelbekleding van de voormalige porseleinwinkel Vanhoecke wordt in de vakliteratuur aangehaald als één van zijn belangrijkste realisaties in Vlaanderen.³¹ Deze tegelrealisatie was een speciale opdracht voor dit concrete project en is daardoor een unicum. Typologisch gaat het eveneens om een unicum: er is in Vlaanderen en bij uitbreiding België geen andere commercieel geladen tegelbekleding met eenzelfde thematiek bekend.³² Het enige typologisch vergelijkbare ensemble dat van Helman bewaard bleef is het "Maison Duysburgh" of "Magasin de la plage" in Blankenberge (beschermd als monument, M.B. 02.05.2003).³³ De voorgevel van deze winkel is voorzien van een betegeld reclamepaneel met afbeelding van de woeste zee met zeilboten. In de hoeken wordt een beperkt deel van de koopwaar (tennisraketten, emmertje en visnetje) afgebeeld. Het tegelensemble van de voormalige porseleinwinkel Vanhoecke is echter rijker qua iconografie en is met circa 640 tegels aanzienlijk groter dan het tegeltableau van Maison Duysburgh van circa 290 tegels. Het betreft bovendien één van de grootste nog bewaarde realisaties van Maison Helman in Vlaanderen, zeker voor wat buitentoepassingen betreft. De voormalige *Pharmacie Droguerie Ramboux successeur L. Milet* in Binche (Henegouwen) is het typologisch best vergelijkbare ensemble van Helman buiten Vlaanderen.³⁴ Het betreft een keramische gevelbekleding die, net als bij de voormalige porseleinwinkel, de volledige gevel bedekt. De koopwaar wordt er voorgesteld tegen een decoratieve achtergrond. In Vlaanderen zijn voor Helman vooral kleinere ensembles bewaard. Het gaat hier om bouwkeramiek, gevelbekledingen of kleinere tegelpanelen. Het grootste bewaarde Helman-ensemble in Vlaanderen is de Danszaal Bristol in Ledeberg (beschermd als monument, M.B. 22.09.2017) met circa 7500 tegels.

Zoals reeds aangehaald betreft het hier een unieke opdracht, speciaal ontworpen voor de porseleinwinkel aan de Brusselsepoortstraat. Een deel van het ontwerp werd wellicht bepaald door de opdrachtgever A. Vanhoecke en de commerciële functie van de gevelreclame. Helman liet zich echter wel inspireren door de florale art-nouveaustijl die tijdens de belle époque opgang maakte. De sierlijke lijnvoering van de talrijke bloemen- en plantensoorten sluit aan bij deze art-nouveauvormgeving. De invloed de symbolistische

²⁹ BAECK M. 2012: *Gevloerd & betegeld: de Belgische tegelindustrie van art nouveau tot seventies*, Oostkamp, 45.

³⁰ BAECK M. 2015, Het Maison Helman Céramique, een halve eeuw bedrijfsgeschiedenis, *Erfgoed Brussel* 15-16, p. 64.

³¹ BAECK M. 2015, Het Maison Helman Céramique, een halve eeuw bedrijfsgeschiedenis, in: *Erfgoed Brussel* 15-16, p. 70.

³² Schriftelijke informatie verkregen van Mario Baeck, tegelexpert, op 25 juni 2014.

³³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Maison Duysburgh* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/45030> (geraadpleegd op 14 oktober 2017).

³⁴ BUSSIENNE G. & HERMAN M. 2015: De Keramiekgevel van de apotheek Davoine (voorheen Milet) te Binche: Restauratie en studie van de retouchematerialen, in: *Bulletin BRK-APROA 01/2015*, pp. 4-18.

schilderkunst vindt men terug in de medaillons met vrouwenfiguren, die vermoedelijk bloemenassociaties zijn. Deze vrouwenfiguren, met hun opvallende haartooi, de lijnvoering en hun typerende houding in (half)profiel gevat in een cirkel, zijn duidelijke verwijzing naar de affichekunst van Alphonse Mucha (1860-1939) en Privat Livemont (1861-1936)³⁵ (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 20 tot 22). Ze vormen een zeldzame getuige van de invloed van de affichekunst van de belle époque op de Belgische tegelproductie.

2.1.2. De voormalige porseleinwinkel binnen de historische context - De evolutie van het stedelijke commerciële landschap en de typologie van de winkelpui

De voormalige porseleinwinkel Vanhoecke is bijzonder zeldzaam qua typologie en wat de gevelreclame betreft. Als stedelijke handelszaak heeft ze echter een zeer kenmerkende evolutie doorgemaakt.

Vanaf de 19de eeuw zou het commerciële landschap drastisch wijzigen ingevolge de overgang van een lokale ambachtelijke productie en verkoop naar een internationale en op industriële productie gebaseerde handel. Handelszaken zouden zich steeds vaker specialiseren in één bepaald product. Parallel deed ook de speciaalzaak of luxewinkel haar intrede. Winkels die gespecialiseerd waren in een bepaald product waarvan ze een uitgebreid gamma hadden, zoals bijvoorbeeld een porseleinwinkel, waren niet afhankelijk van een specifieke woonbuurt en bevonden zich meestal aan de belangrijke invalswegen van de stad. In Gent ontwikkelden de invalswegen naar de stad zich na het slopen van de voormalige stadsomwallingen circa 1860 tot echte commerciële assen, onder invloed van het verstedelijkingsproces van de toenmalige randgemeenten. De belangrijkste assen waren de Kortrijksepoortstraat en Kortrijksesteenweg, de Brusselsepoortstraat en Brusselsesteenweg, de Dendermondsesteenweg, de Antwerpsesteenweg en de Wondelgemstraat. Vanaf het tweede kwart van de 19de eeuw onderging de **typologie van de winkelpui** een belangrijke verandering, waardoor handelszaken steeds meer zichtbaar werden in het straatbeeld. Tot dan waren de winkeletalages relatief klein en waren ze in essentie uitspringende winkelvitruines die tegen de gevel werden geplaatst zonder daarvoor de raamopening te wijzigen. Deze "tribunes" hadden een gebogen of rechthoekige vorm en liepen niet door tot op de grond. De winkelramen waren aanvankelijk nog opgedeeld door kleine roedeverdelingen. Op de bouwaanvraag uit 1885 voor het plaatsen van een nieuwe winkelpui aan de voormalige porseleinwinkel is de oude tribune nog te zien. Het ging om een kleiner, decentraal winkelraam met roedeverdeling.

Het waren twee technische evoluties die de **overgang van winkelraam ("tribune") naar winkelpui** hebben beïnvloed, meer bepaald de ontwikkeling van de ijzerproductie en de glasproductie. De kwaliteit en kostprijs van gietijzer en staal verbeterden spectaculair in de loop van de 19de eeuw, waardoor zij steeds vaker als bouwmetaal werden toegepast. De technische voordelen ten opzichte van de traditionele bouwmaterialen (hout, baksteen en natuursteen) waren aanzienlijk. Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw werd staal het populairste bouwmetaal en werd het massaal gebruikt voor liggers en kolommen. Hierdoor werd het mogelijk om een gevelbrede opening te creëren voor de plaatsing van uitstalramen en toegangsdeuren. Deze structuren werden doorgaans aan het oog onttrokken door een houten omlijsting, maar werden soms ook decoratief uitgewerkt en bewust zichtbaar gelaten. Samen met gietijzer en staal was de steeds evoluerende glasproductie een belangrijke factor in de ontwikkeling van winkelramen tot echte winkelpuien. In de loop van de 19de eeuw konden steeds grotere glasplaten worden geproduceerd, die aanvankelijk nog werden geplaatst tussen roeden om het raamoppervlak te vergroten. In het begin van de 20ste eeuw werd de techniek uitgevonden waarmee mechanisch getrokken vensterglas kon worden geproduceerd. Hierdoor ontstond een groter en egalier glasoppervlak, hetgeen uiteraard duchtig werd toegepast door de winkeliers in hun uitstalramen.

Reeds vanaf 1830 verschenen de eerste winkelpuien die de (bijna) volledige gevelbreedte innamen en een op zichzelf staand architecturaal onderdeel waren. De **basisvorm van de**

³⁵ S.N. 1961: *Affiches de la Belle Époque*, Liège, p. 74-75, 77.

19de-eeuwse winkelpui bestond uit een kroonlijst, gedragen door pilasters of zuilen die de deuren van de uitstalramen scheidde. Deze toegang bevond zich afwisselend centraal of aan de zijkant van de pui. Vaak werd de toegang verdiept geplaatst ten opzichte van de gevel, waardoor een overdekt portaal tot stand kwam. Soms was een winkelpui voorzien van twee deuren, die respectievelijk toegang gaven tot de winkel en de verdiepingen die waren ingericht als woongelegenheden. Steeds vaker werden houten rolluiken in de winkelpui geïntegreerd, zodat men 's avonds de winkel volledig kon afsluiten. Deze typerende kenmerken zijn duidelijk te herkennen in de winkelpui van de voormalige porseleinwinkel Vanhoecke. De centrale toegang, de bouwtechnische en vormelijke aspecten van de winkelpui, als ook de aanwezigheid van houten rolluiken (heden verwijderd).

Veel meer nog dan de eerste winkeletalages en -tribunes waren de winkelpuien een **modegevoelig** verschijnsel. De oudste winkelpuien hadden een neoclassicistische vormgeving, naar de heersende bouwstijl van dat moment. Deze vormgeving werd nadien nog lange tijd toegepast voor eenvoudige of buurtwinkels. Vanaf het midden van de 19de eeuw werd de vormgeving van winkelpuien steeds meer decoratief. De ontwikkelingen van verschillende neostijlen, zoals de neorenaissance, neogotiek, neobarok en neorococo zorgden samen met het neoclassicisme voor een zeer divers aanbod aan winkelpuien. Wanneer een bestaand pand een nieuwe (of vernieuwde) winkelpui kreeg, had deze vaak een pui in neoclassicistische of neorococo-stijl. Bij nieuw gebouwde winkelhuizen kwamen de eclectische bouwstijlen vaker voor, met elementen uit de neobarok, neorenaissance, neorococo, neoclassicisme en uitzonderlijk de neogotiek. In deze panden werd de winkelpui samen met de gevel als één architecturaal geheel vorm gegeven. Hetzelfde principe gold voor de winkelpanden in art-nouveaustijl die vanaf het laatste decennium van de 19de eeuw opgang maakte. In deze bouwstijl werden constructieve onderdelen bewust zichtbaar gelaten, zoals de stalen ligger boven het uitstalraam. Samen met deze stilistische ontwikkelingen ging de technologische vooruitgang in de glasproductie steeds verder. Glaspartijen werden steeds groter en minder vaak van roedeverdelingen voorzien.³⁶

2.1.3. Erfgoedwaarden

2.1.3.1. Historische waarde

De voormalige porseleinwinkel Vanhoecke werd reeds in 1864 opgericht en is vernoemd naar Adolphe Vanhoecke die de zaak vanaf 1888 uitbaatte. De geschiedenis van de porseleinwinkel, de voor een detailhandel typerende locatie langs een drukke invalsweg en het type winkelpui zijn representatief voor de veranderingen in het commerciële landschap tijdens de 19de eeuw en de typologische evolutie van de winkelpui die hiermee gepaard ging. De voormalige porseleinwinkel bezit eveneens historische waarde als getuige van de historische bebouwing die op dit belangrijk knooppunt van voormalige stadsversterkingen, waterwegen en invalswegen reeds grotendeels is verdwenen. Het pand bezit een waardevolle oude kern en bewaart haar historische structuren. De diverse gebruiks- en sierobjecten in porselein, kristal en faïence die worden voorgesteld op de gevelreclame geven een unieke inkijk in de aangeboden koopwaar van een porseleinwinkel tijdens de belle époque.

2.1.3.2. Artistieke waarde

De artistieke waarde wordt gevormd door de uitzonderlijke betegeling van de voorgevel met plavuizen voorzien van figuratieve decoratie in kleurrijke emailglazuren. Deze unieke tegelrealisatie voor de voormalige porseleinwinkel Vanhoecke werd uitgevoerd tussen 1902

³⁶ De informatie betreffende de evolutie van de winkelpui, behandeld in hoofdstuk 2.1.2., is gebaseerd op: ROGIEST T. 2016: 1830-1914. De winkelpui als venster op een wereld in verandering, in: EVERAERT G., MEGANCK L. & POULAIN N. (eds.), *Verleidelijke vitrines: 700 jaar winkelpuien in Gent*, Gent, p. 113-162.

en 1914 door de befaamde tegelproducent *Maison Helman Céramiques d'Art* uit Sint-Agatha-Berchem. Het Maison Helman was één van de belangrijkste producenten van decoratieve tegelpanelen en bouwaardewerk aan het begin van de 20ste eeuw. Voor de voormalige porseleinwinkel Vanhoecke realiseerde Helman een speciaal op maat gemaakt tegeltableau als gevelreclame voor de handelszaak. Maison Helman stond bekend voor het vervaardigen van dit soort hoogwaardige decoratieve tegelpanelen, een toegepaste kunstvorm waarin de firma zich had gespecialiseerd. Deze panelen zijn uitgevoerd "*à la main par des artistes céramistes*" en zijn dus handwerk van de hoogste kwaliteit. Helman gebruikte de voor hem typerende droge lijntechniek. Hierbij zorgen zwarte contourlijnen voor het omsluiten van de emailkleuren die daardoor een licht reliëf krijgen. Het gaat bovendien om één van de grootste en vroegste realisaties van *Maison Helman*, die uitgevoerd is op plavuizen geproduceerd door *Utzschneider Jaunez et Cie*, gevestigd in Jurbise (Henegouwen). Ondanks de storende lacunes, heeft de gevelbekleding een bijzondere waarde aangezien ze een voor Vlaanderen zeldzaam voorbeeld is van een betegelde gevelreclame die de volledige voorgevel van het winkelpand beslaat. Typologisch is het tegelensemble eveneens een unicum. Er bestaat in Vlaanderen, en bij uitbreiding België, geen andere commercieel geladen tegelbekleding met een vergelijkbare thematiek. De artistieke uitwerking en technische uitvoering zijn van hoge kwaliteit. Artistiek zijn de medaillons onder de uitkragende kroonlijst een zeldzaam resterende getuigenis van de invloed van affichekunstenaars als Alphonse Mucha (1860-1939) en Privat Livemont (1861-1936) op de Belgische tegelproductie in de art-nouveaustijl. De diverse florale verwijzingen, al dan niet met symbolische betekenis, zijn op hun beurt getuigenissen van de florale art-nouveaustroming die tijdens de belle époque opgang maakte in Europa, beïnvloed door de symbolistische schilderkunst.

2.2. Motivering van het type bescherming

De voormalige porseleinwinkel Vanhoecke wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

Het voorliggend beschermingsvoorstel omvat een bescherming als monument omwille van de historische en artistieke waarde van de voormalige porseleinwinkel met haar waardevolle gevelbekleding. De cultuurgoederen bestaan uit 11 preventief gedemonteerde tegel(fragmenten) van het tegelensemble, die integrerend deel uitmaken van het beschermde monument.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

Het voorliggende beschermingsvoorstel omvat:

De voormalige porseleinwinkel Vanhoecke, met figuratieve gevelbetegeling, gelegen te Gent, 4de afdeling, sectie D, perceelnummer 3466, met adres Brusselsepoortstraat 61. De afbakening is gebaseerd op de historische kadastrale situatie en begrenzing van het perceel.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

Het onroerend goed is opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed (Stadswoning met houten winkelpui, ID: 18979).³⁷

Het onroerend goed is gelegen in de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Gent' (ID: 11888).³⁸

Het onroerend goed is gelegen in de UNESCO werelderfgoed bufferzone 'Belfort, lakenhal en Mammelokker' (ID: 15013).³⁹

2.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Gewestplan 8 (Gentse en Kanaalzone): Woongebieden met cultureel, historische en/of esthetische waarde (Datum goedkeuring: 14.09.1977).

Bijzonder Plan van Aanleg (BPA) Binnenstad – Deel Muinkpark (Datum goedkeuring: 09.06.1995).⁴⁰

Gemeentelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan (RUP) 167 – Stedelijk Wonen (Datum goedkeuring: 28.08.2017).⁴¹

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

³⁷ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Stadswoning met houten winkelpui* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/18979> (geraadpleegd op 8 november 2017).

³⁸ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Historische stadskern van Gent* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11888> (geraadpleegd op 8 november 2017).

³⁹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Belfort, lakenhal en Mammelokker* [online] <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/15013> (geraadpleegd op 8 november 2017).

⁴⁰ STAD GENT 2017: *122 BPA Binnenstad Deel Muinkpark*, <https://stad.gent/over-gent-en-het-stadsbestuur/stadsbestuur/wat-doet-het-bestuur/uitvoering-van-het-beleid/ruimtelijke-ordening/gemeentelijke-rups-en-bpas/bekijk-de-geldende-plannen/deelgebied-9-gent-centrum/122-bpa-binnenstad-deel-muinkpark> (geraadpleegd op 8 november 2017).

⁴¹ STAD GENT 2017: *RUP 167 Stedelijk Wonen*, <https://stad.gent/over-gent-en-het-stadsbestuur/stadsbestuur/wat-doet-het-bestuur/uitvoering-van-het-beleid/ruimtelijke-ordening/gemeentelijke-rups-en-bpas/bekijk-de-geldende-plannen/thematische-gemeentelijke-ruimtelijke-uitvoeringsplannen/rup-167-stedelijk-wonen> (geraadpleegd op 8 november 2017).

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

4.1.1. Kadasterarchief Oost-Vlaanderen

Primitief kadasterplan, Gent 4, Sectie D, 13de blad.

Oorspronkelijke aanwijzende tafel (208), Gent 4, Sectie D, perceelnummer 3466.

4.1.2. Stadsarchief Gent

Bouwaanvragen particuliere woningen (Reeks G12)

1802//245

1872//11980

1885/B/17

Reeks X

1944/306/doos 84

4.1.3. Universiteitsarchief Gent

Dubbele wegwyzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaanderen (VANDERHAEGHEN E.)

1863-1917

Wegwijzer der stad Gent met voorgeborchten en der provincie Oost-Vlaanderen

1920-1923; 1926-1927; 1932

4.2. Mondelinge en schriftelijke bronnen

Mondelinge en schriftelijke informatie verkregen van de huidige eigenaar in de periode september-november 2017.

Schriftelijke informatie verkregen van Mario Baeck, tegelexpert, op 25 juni 2014 en 26 oktober 2017.

Schriftelijke informatie verkregen van Sophie Derom, Dienst Monumentenzorg & Architectuur Stad Gent, op 22 september 2017.

Schriftelijke informatie verkregen van Vincent Debonne, expert historische baksteenformaten, op 25 oktober 2017.

4.3. Privaat archief eigenaar

WARP ARCHITECTEN VENNOOTSCHAP, 2011: *Restauratiedossier gevel Eethuis De Fobie* (Informatie verkregen op 7 september 2017).

Fotoverzameling van de toestand voor en tijdens de renovatie van 2008 (Informatie verkregen op 30 augustus 2017).

4.4. Literatuur

BAECK M. 2010: Keramische gevelbekledingen uit de 19e en 20e eeuw: historische en technologische evolutie en de problemen bij restauratie, in: DE CLERCQ H., VERNIMME N. & VANHELLEMONT Y. (eds.): *Omgaan met 20ste-eeuwse architectuur: gevelbekleding*, S.I.

BAECK M. 2012: *Gevloerd & betegeld: de Belgische tegelindustrie van art nouveau tot seventies*, Oostkamp.

BAECK M. 2013: Het tegelpaneel "Oud Gent" van het Brusselse Maison Helman, *Interbellum* 33.1.

BAECK M. 2015, *Het Maison Helman Céramique, een halve eeuw bedrijfsgeschiedenis*, in: *Erfgoed Brussel* 15-16, pp. 62-77.

BUSSIENNE G. & HERMAN M. 2015: De Keramiekgevel van de apotheek Davoine (voorheen Milet) te Binche: Restauratie en studie van de retouchematerialen, in: *Bulletin BRK-APROA* 01/2015, pp. 4-18.

LABYN M. 1987: Uit de geschiedenis van Gentse bruggen (vervolg), in: COLLUMBIEN H. (ed.) *Ghendtsche Tydinghen*, jrg. 16, vol. 4, pp. 210-219.

RENNERT J. & WEILL A. 1984: *Alphonse Mucha. The complete posters and panels*, Boston.

ROGIEST T. 2016: 1830-1914. De winkelpui als venster op een wereld in verandering, in: EVERAERT G., MEGANCK L. & POULAIN N. (eds.), *Verleidelijke vitrines: 700 jaar winkelpuien in Gent*, Gent, pp. 113-163.

S.N. 1961: *Affiches de la Belle Epoque*, Liège.

S.N. 2000: Circuit 5 Overschelde, Sint-Pieters-Aalst en Sint-Pieters-Aaigem, in: BAILLEUL B. (et. al.), *De stelling voorbij. 25 jaar monumentenzorg in Gent*, Gent.

VAN AERDE R. 1984: De Vijfwindgaten Story, in: COLLUMBIEN H. (ed.) *Ghendtsche Tydinghen*, jrg. 13, vol. 4, pp. 251-261.

VAN WESEMAEL M. s.d.: *Neen, de Oude Schelde is niet altijd oud geweest*, s.l., pp. 186-214.

4.5. Internetbronnen

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Belfort, lakenhal en Mammelokker* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/15013> (geraadpleegd op 8 november 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Historische stadskern van Gent* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11888> (geraadpleegd op 8 november 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Kazerne de Hollain* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/18981> (geraadpleegd op 12 oktober 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Maison Duysburgh* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/45030> (geraadpleegd op 14 oktober 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Stadswoning met houten winkelpui* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/18979> (geraadpleegd op 8 november 2017).

Geoportaal Onroerend Erfgoed, GRB, *Brusselsepoortstraat 61, Gent* [online], <https://geo.onroenderfgoed.be> (geraadpleegd op 6 november 2017).

GHERMANS, s.d., *GAND Caserne d'Artillerie* [online], www.delcampe.net (geraadpleegd op 13 november 2017).

Beschermingsdossier: Voormalige porseleinwinkel Vanhoecke, monument

Plan van Gent, gemeten en gegraveerd in het jaer 1796, Goethals G., Rijksarchief Gent, Kaarten en plannen, nr.252 [online], www.cartesius.be (geraadpleegd op 6 november 2017).

S.N. 1918: Wapenzegenteken der lanciers (objectnummer 157995) [online], www.balat.kikirpa.be (geraadpleegd op 13 november 2017).

S.N. 2017: *Quincaille* [online], <http://www.encyclo.nl/begrip/Quincaille> (geraadpleegd op 12 oktober 2017).

S.N. 2017: *Quincaille* [online], <http://www.linternaute.com/dictionnaire/fr/definition/quincaille/> (geraadpleegd op 12 oktober 2017).

S.N., s.d., *GAND Rue de Bruxelles et vue sur la caserne* [online], www.delcampe.net (geraadpleegd op 13 november 2017).

S.N., s.d.: Gent: Het Scheldeke, met zicht op achtergevels Vijfwindgatenstraat (SCMS_FO_5003) , www.beeldbank.stad.gent (geraadpleegd op 6 november 2017).

STAD GENT 2017: *122 BPA Binnenstad Deel Muinpark*, <https://stad.gent/over-gent-en-het-stadsbestuur/stadsbestuur/wat-doet-het-bestuur/uitvoering-van-het-beleid/ruimtelijke-ordening/gemeentelijke-rups-en-bpas/bekijk-de-geldende-plannen/deelgebied-9-gent-centrum/122-bpa-binnenstad-deel-muinpark> (geraadpleegd op 8 november 2017).

STAD GENT 2017: *RUP 167 Stedelijk Wonen*, <https://stad.gent/over-gent-en-het-stadsbestuur/stadsbestuur/wat-doet-het-bestuur/uitvoering-van-het-beleid/ruimtelijke-ordening/gemeentelijke-rups-en-bpas/bekijk-de-geldende-plannen/thematische-gemeentelijke-ruimtelijke-uitvoeringsplannen/rup-167-stedelijk-wonen> (geraadpleegd op 8 november 2017).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

5.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Documentatie